

FILATELIST št.6

Glasiilo Filatelističnega društva Idrija

22. Junij 1992

TRADICIONALNE IZDAJE FD IDRJA

Naše društvo se je odločilo, da bo vsako leto 22. junija izdalo spominski ovitek, posvečen neki pomembni osebnosti iz bogate 500-letne zgodovine živosrebrnega rudnika in mesta Idrije. Izbira datuma ni naključna, saj so idrijski rudarji in vsi meščani skozi stoletja nadvse slovesno praznovali ta dan - god sv. Ahacija, kot največji rudarski in obenem krajevni praznik. Vsi zgodovinarji namreč poročajo, da so rudarji 22. junija 1508 tik ob potoku Nikova na mestu današnjega "Starega placa" v globini 42 metrov, naleteli na izjemno razsežne in bogate sklade cinabaritne rude. Tedanje odkritje je pomenilo konec negotovosti in zagotovilo večstoletno perspektivo rudarjenju v idrijski kotlini.

Splošno znano je, da so 500-letno idrijsko zgodovino soustvarjale mnoge znamenite osebnosti, med katerimi najdemo sloveče rudarske strokovnjake, inženirje in tehnike, metalurge in izumitelje, geologe, naravoslovce in zdravnike, pa tudi kulturne delavce, politike in umetnike. Zato ni težko evidentirati predlogov imen, ki bi zaslužila spominske ovitke, pač pa je težavnejša odločitev, kateri osebnosti dati prednost. V društvu smo bili lani soglasni, naj bo prvi na vrsti Jožef Mrak, domačin, ki je našel častno mesto tudi v knjigi Sto slovenskih znanstvenikov (S. Sitar, 1987), letos pa smo počastili spomin na nestorja slovenske geologije M.V.Lipolda.

SPOMINSKA OVOJNICA JOŽEFA MRAKA

Lani smo 22. junija prvič pripravili slovesno promocijo spominskega ovitka, ki smo mu dodali tudi lično oblikovan informativni vložek in priložnostni poštni žig. Na prireditvi v sejni dvorani občinske stavbe

so bili prisotni najvišji predstavniki občinske skupščine in zastopniki Filatelistične zveze Slovenije. Na ogled je bilo bogato in avtentično zgodovinsko gradivo (načrti, listine, fotografije, literatura), ki je ob strokovni razlagi kustosa mestnega muzeja nazorno in prepričljivo približalo našemu času Jožefa Mraka - slavnega Idrijčana izpred več kot dvesto let. Del omenjenega originalnega gradiva je domiselno uporabil tudi idrijski slikar in oblikovalec Nande Rupnik, ki je poskrbel za osnutke in grafično izvedbo ovitka, vložka in žiga.

Znameniti Idrijčan Jožef Mrak (1709-1786) spada med najvidnejše tehniške strokovnjake 18. stoletja na Slovenskem. Živosrebrovemu rudniku in rodnemu mestu je zvesto služil polnih štirideset let kot jamomerec, geodet, kartograf, umetnik in pionir strokovnega šolstva. Odločilno je prispeval k uresničevanju zahtevnega Steinbergovega projekta celovite študijske obdelave rudnika ter razvijal vrhunsko ustvarjalnost v sodelovanju s slovečima naravoslovcema in zdravnikoma J. A. Scopolijem in B. Hacquetom. Nesmrtno slavo si je pridobil kot načrtovalec in graditelj "slovenskih piramid" - mogočnih in tehnično dovršenih zidanih klavž na Idrijci in Belci, ki se uvrščajo med evropsko pomembne spomenike tehniške kulture.

Edini doslej znani portret Jožefa Mraka najdemo v tretji knjigi Hacquetovega dela *Oryctographia Carniolica*, ki je izšla v Leipzigu leta 1784. V miniaturni velikosti 2-3 centimetre ga je upodobila roka neznanega risarja in sicer v desnem spodnjem kotu grafične priloge, ki prikazuje Ribniško Pohorje s kamnolomom granita.

Oblikovalec ovojnice Nande Rupnik je omenjenemu portretu smiselno dopolnil ozadje z risbo Mrakovih Klavž iz druge knjige *Oryctographije* (1782), ki je sicer v celoti posvečena Idriji.

prof. Janez KAVČIČ

MARKO VINCENC LIPOLD (1816-1883)

Med številnimi domačimi in tujimi strokovnjaki, ki so v preteklosti ustvarjali v Idriji, zavzema častno mesto slovenski geolog in šolani montanist Marko Vincenc Lipold. V svojem štiridesetletnem poklicnem in znanstvenem udejstvovanju se je uveljavil kot pravnik, rudarski inženir, strokovni pisec, utemeljitelj geološke vede na Slovenskem in kot direktor idrijskega živosrebrovega rudnika, ki ga je uspešno vodil kar šestnajst let (1867-1883).

Lipold se je rodil leta 1816 v Mozirju v Savinjski dolini. Po gimnaziji v Celju je odlično zaključil študij prava v Gradcu in leta 1842 še rudarstva v Štíavnicí na Slovaškem. Do leta 1849 je služboval kot pravnik ali rudarski strokovnjak po raznih krajih Habsburške monarhije, pri slovitem mineralogu Haidingerju pa je na Dunaju opravil še tečaj iz mineralogije. Že v tem obdobju se je odlikoval kot geolog, kar mu je omogočilo, da je leta 1849 nastopil službo v na novo ustanovljenem Državnem geološkem zavodu na Dunaju.

Polnih sedemnajst let (1849-1867) je nato izvajal sistematično geološko kartiranje avstrijskega cesarstva, veliko pa je deloval prav na Slovenskem. Tri letne čase je preživel na terenu, pozimi pa je obdeloval zbrano gradivo in pisal razprave. Temeljito je preiskal Češko, Zgornjo in Spodnjo Avstrijo, Solnograško in Štajersko ter večino slovenskih pokrajin. Izdelal je številne geološke karte in napisal več kot 150 razprav in člankov, številne med njimi prav s slovenskega ozemlja.

Leta 1867 je zapustil dunajski geološki zavod, saj ga kot Slovana niso hoteli nastaviti na izpraznjeno mesto prvega geologa monarhije, ki bi ga po strokovnosti in sposobnosti tedaj zaslužil. Sprejel je mesto ravnatelja idrijskega rudnika, čigar geologijo je že dobro poznal, in ostal v Idriji do smrti leta 1883.

Z Idrijo se je Lipold prvič srečal že v letih 1853 in 1856, ko je geološko

kartiral rudnik in okolico. Takrat je spoznal, da je za uspešnejše rudarjenje nujno preučiti in razložiti zapleteno geološko zgradbo rudišča in da je treba postaviti izkoriščanje rudnika na znanstveno osnovo. Zato se je po prevzemu direktorske službe z veliko vnemo lotil ponovnega kartiranja jame in okolice, čeprav so ga odgovorne operativne naloge omejevale pri raziskovalnem delu. Leta 1872 je dokončal geološko karto okolice Idrije, ki je bila nato razstavljena na svetovni razstavi leta 1873 na Dunaju in tudi posebej odlikovana. Dve leti kasneje je izšel obsežen tolmač k tej karti; v njem je Lipold pojasnil zapletene stratigrafske razmere in tektonsko zgradbo ter pomembno prispeval k razjasnitvi nastanka živosrebrovega rudišča. Precej njegovih ugotovitev velja še danes.

Poleg omenjenih temeljnih raziskav je Lipold v svojem "Idrijskem obdobju" objavil še nekatera strokovna dela. Pomembni sta Pedološka karta Kranjske in Zemljiščne razmere Kranjske ter publikacija Živosrebrov rudnik v Idriji na Kranjskem iz leta 1881, ko so v Idriji slovesno praznovali (domnevno) 300-letnico podržavljenja rudnika. Ob tej priložnosti so Lipoldu podelili tudi zveneča naslova dvornega svetnika in plemiča.

Kot direktor si je Lipold vsa leta prizadeval za napredek in modernizacijo rudnika. Trudil se je za izboljšanje življenjskih pogojev rudarjev, podpiral Bratovsko skladnico in zagovarjal zahteve po zvišanju rudarskih plač. Rudarjem je želel biti, kot je sam dejal v nastopnem govoru, ne le predstojnik, marveč tudi oče in prijatelj. Veliko je storil za splošni napredek Idrije, pospeševal šolstvo in čipkarstvo, gradil prve rudarske stanovanjske bloke in se zanimal za razreševanje socialne in zdravstvene problematike. Vključeval se je v kulturno življenje (čitalnica) in nekaj časa (1869) zastopal idrijske volilce v kranjskem deželnem zboru. Za vse zasluge je bil leta 1883 izvoljen za idrijskega častnega meščana.

Po besedah prof. dr. Antona Ramovša je bil Lipold v geološki in rudarski stroki daleč pred svojim časom, poln idej in originalnih zaključkov. Iz vsega njegovega dela vejejo izredno strokovno znanje,

izjemna bistrost in prizadevnost. Tudi veliki narodi bi bili ponosni na takega pionirja geološke vede.

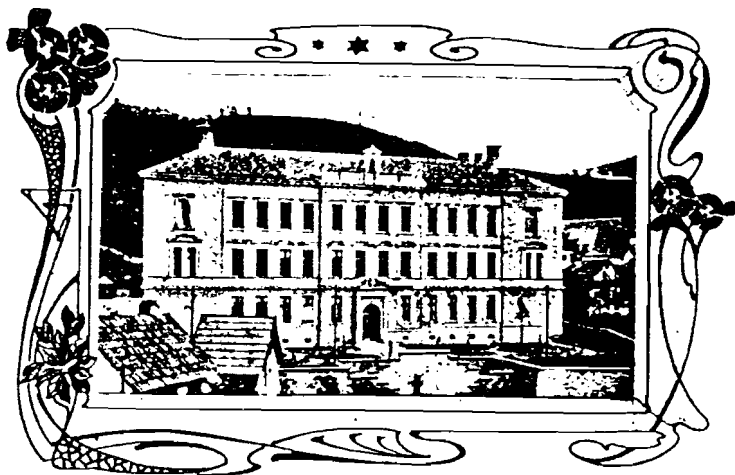
Za upodobitev M.V.Lipolda se je naš stalni likovni sodelavec, slikar g.Nande Rupnik, naslonil na slavljencevo fotografijo in podpis v dragocenem Albumu direktorjev Rudnika živega srebra.

prof. Janez Kavčič

OB 90-LETNICI IDRJSKE IN PRVE SLOVENSKE REALKE

Lanski september so zaznamovale slovesne prireditve, s katerimi se je idrijska in vsa slovenska kulturna javnost spomnila ustanovitve prve slovenske realke. Idrija, ki je od nekdanj slovela po dobri organiziranosti in kvaliteti osnovnega, strokovnega in poklicnega šolstva, si je že od 18. stoletja naprej vztrajno prizadevala pridobiti tudi redno in javno priznana srednjo šolo. Žilava borba z nenaklonjeno šolsko oblastjo in nemško mislečo avstrijsko birokracijo je bila kronana leta 1901, ko so v Idriji odprli prvi realčni razred in zatem leta 1903 dogradili še imenitno realčno poslopje. Vse to se je dogajalo v času, ko je na ljubljanski realki kraljevala nemščina in ko je bil slovenski jezik na šolah vseh stopenj skrajno zapostavljen. Idrijski rudarji in z njimi vred vsi meščani so tedaj na lastne stroške postavili in sami vzdrževali prvo srednjo šolo na Slovenskem, v kateri je prevladala narodna zavest in z njo tudi slovenski učni jezik. Tako je idrijska realka omogočila šolanje stoterim otrokom rudarskih in okoliških kmečkih družin, obenem pa na široko odprla vrata dijakom s celotnega slovenskega ozemlja. Ustanovitev šole je bilo, kot je zapisal dr. Matjaž Kmecl, veliko, vseslovensko narodno dejanje, kulturno in politično.

Prva slovenska realka je uspešno delovala četrť stoletja, dokler je niso leta 1926 italijanske fašistične oblasti nasilno uknile. Medtem, ko je bila ob ustanovitvi prvi srednješolski zavod s slovenskim učnim jezikom, je po prvi svetovni vojni ostala edina slovenska srednja šola pod Italijo. Odlikovali so jo vzorno urejeni in opremljeni prostori, bogate zbirke sodobnih učil, strokovna knjižnica ter imenitna kadrovska zasedba; med realčnimi profesorji najdemo vrsto vrhunskih strokovnjakov in uglednih pedagogov. Šola je posvečala vsestransko skrb telesnemu zdravju in duhovnemu zorenju svojih gojencev ter se ves čas dejavno vključevala v javno, zlasti kulturno življenje. Dijaki - realčani so petindvajset let dajali poseben pečat vsemu dogajanju v Idriji in jo odpirali v svet. Statistika pove, da se jih je na šoli zvrstilo nad tisoč in da jih je dobra polovica prišla od drugod - takorekoč s celotnega slovenskega ozemlja. Skozi častitljivi portal Jurija Vege je

odšlo v svet štiristo realčnih maturantov, med njimi veliko Tržačanov, Goričanov, Ljubljančanov in seveda največ idrijskih rudarskih sinov. Realka je vzgojila velik del tedanjega slovenskega izobraženstva in mnogi realčani so pozneje prevzemali najodgovornejša mesta v gospodarskem, političnem, kulturnem in tudi znanstvenem življenju.

Naše filatelistično društvo se je lani vključilo v praznovanje 90-letnega realčnega jubileja s spominsko ovojnico in priložnostnim žigom. Ovitek je slikar Nande Rupnik opremil z osnutkom, ki ga je uporabil že spomladi pri oblikovanju plakata in drugega informativno-propagandnega gradiva. Osutek temelji na originalni črno-beli razglednici, ki je bila izdana kmalu po izgradnji realčne stavbe; te razglednice so danes že dragocena redkost! Realčno poslopje je bilo kvalitetno fotografirano s čelne strani in na razglednici umeščeno v stiliziran secesijski okvir. Idrijski muzej hrani v svoji fototeki še nekaj podobno oblikovanih primerkov (mestna panorama, sv. Barbara in mestna hiša), ki so bili očitno izdani istočasno kot noveletne voščilnice. Naš posnetek prikazuje realko v prvotni monumentalni eleganci, z nekaj detajli, ki jih danes ni več, in z urejenim parkom pred stavbo. Le-ta je bila zgrajena v klasičnem novorenesančnem slogu in je že leta 1903 imela električno razsvetljavo, centralno ogrevanje, svetle in zračne učilnice ter prhe v kletnih prostorih. Za šolskim poslopjem je stala tudi sodobno opremljena telovadnica z galerijo, ki je bila žal po drugi svetovni vojni podrt. Na častno mesto nad portalom je bil že tedaj postavljen kip Jurija Vege. Velja poudariti, da so imenitno stavbo dokončali in v celoti opremili izjemno hitro, od maja 1902 do avgusta 1903; ves denar pa je zmogla Idrija sama!

Še nekaj besed o priložnostnem žigu. Nande Rupnik se je poslužil velike in natančno izrisane skice fasade iz originalnega projekta arhitekta Karla Holinskega iz Ljubljane, ki ga zdaj hrani gimnazija Jurija Vege. Ta projekt je leta 1901 potrdila idrijska občina, realiziralo pa ga je v letih 1902-1903 gradbeno podjetje Wilhelm Treo iz Ljubljane.

Tradicije prve slovenske realke nadaljuje idrijska gimnazija Jurija Vege. Naše društvo se pridružuje iskrenim željam za njeno ustvarjalno bodočnost.

prof. Janez Kavčič

CVET IN OSAT JUBILEJNEGA LETA

Praznično leto 500-letnice Rudnika živega srebra in Idrije se je izteklo. Filatelistično društvo Idrija je s svojimi aktivnostmi prispevalo velik delež k slovesni obeležitvi častitljivega jubileja in mu vtisnilo trajen pečat. Žal, vsa dogajanja počasi tonejo v tok časa, zgublja se pestrost drobnih dogodkov; ti pa vendarle predstavljajo nepogrešljive kamenčke mozaika naših prizadevanj. Zapisano ni pozabljeno. Zato naj ta prispevek pomore ohranjati spomin na uspešno obdobje našega društva.

Naključje, kot nenapisan zakon časovnega zaporedja dogodkov, je hotelo, da so se druga za drugo zvrstile za nas pomembne obletnice: 40-letnica našega društva, 500-letnica RŽS in Idrije ter 150-letnica izdaje prve znamke na svetu (Black Penny) in 500-letnica organizirane poštne službe v Evropi.

Dne 9. avgusta 1949 je bilo ustanovljeno Filatelistično društvo Idrija. 40-letnico naj bi počastili z društveno razstavo in slavnostno sejo že septembra 1989. Prost termin Mestne galerije Idrija, kjer naj bi bila razstava, pa se je iz meseca v mesec odmikal in pristal na začetku decembra. Vmes je člane društva veselo presenetilo "Priznanje občine Idrija", ki ga je FD Idrija prejelo za 40-letno uspešno delo. Podeljeno je bilo na slavnostni seji občinske skupščine 30. septembra 1989.

Filatelistična razstava, posvečena društvenemu jubileju in 500-letnici, je trajala od 7. do 10. decembra. Otvoritve se je udeležilo nepričakovano veliko obiskovalcev. Kot predsednik FD Idrja sem v kratkem nagovoru orisal delo društva in se zahvalil posameznim občanom in delovnim organizacijam, ki so društvu pomagali. Predsednica SO Idrja g.Ivica Kavčič pa je članom društva čestitala za jubilej in dosežene uspehe. Slovesnosti se je udeležil tudi edini še živeči soustanovitelj društva, najstarejši član g.Rafael Jereb. Na razstavi so člani prikazali znamke različnih področij zbiranja. Na ogled so bili tudi dokumeti o ustanovitvi društva, nagrade in priznanja ter trije osnutki za "idrijsko znamko", ki sta jih pripravila slikar g.Nande Rupnik in akademski slikar g.Rudi Skočir. Zbirke znamk so razstavljali člani društva: Franc Vidmar - avtomobili, gobe, metulji, ..., Vojko Rejc - Ferersko otočje in minerali, Leopold Kogoj - Europa CEPT, OZN in maximum karte Jugoslavije, Pavel Lapajne - Cona A in B, Mirko Kobal - Finska, Niko Jereb - 200-letnica bele Avstralije, Avgust Bedenk - lik Tita, Lado Štravs - Vatikan in umetnost, Silvij Bajc - stara Jugoslavija, Peter Lapajne - Italija, Miran Jurjavčič - Jugoslavija. Člani filatelističnega krožka, ki ga vodi Ljubo Ukmar, pa so svoje zbirke prikazali na 53 listih. Filatelistični objekti so bili razstavljeni na skupaj 689 standardnih listih.

Društvo je svoj praznik obeležilo tudi s priložnostnim poštnim ovitkom številka 5 in poštnim žigom. Slednjega je uporabljala pošta 65280 Idrja dne 7. decembra 1989.

Slavnostna seja društva je bila 25. decembra 1989 v hotelu Ydrja. Zaslужni člani so za dolgoletno požrtvovalno delo prejeli priznanja FD Idrja - grafike z motivom idrijskih rudarjev, ki jih je umetniško upodobil akademski slikar g.Rudi Skočir. Ta, prva društvena priznanja so prejeli naši člani: Rafael Jereb, Anton Ferjančič, Mirko Kobal, Leopold Kogej, Anton Jager in Avgust Bedenk. Slovesnosti so se udeležili tudi predstavniki Filatelističnega društva in Numizmatičnega društva iz Nove Gorice. Slednje je idrijskemu društvu podelilo diplomo s plaketo ob 40-letnici. Podjetje za PTT promet iz Nove Gorice je prizadevnim mladim filatelistom, članom krožka, poklonilo lične male albume.

Večino dela v tem obdobju smo namenili obeležitvam dogodkov ob praznovanju 500-letnice rudnika in Idrije, predvsem promociji "idrijskih znamk".

Prva je bila na vrsti filatelčna obeležitev 7. jugoslovanskega simpozija o rudarjenju pod zemljo. Rudnik živega srebra, kot nosilec srečanja, je finančno podprl izdajo priložnostne ovojnice številka 6 in poštnega žiga. Slikar g.Nande Rupnik je prispeval uspele likovne rešitve obojega: na ovojnicah so bile znamke z likom J.V.Valvasorja, ki jih je društvo posebej naročilo pri Jugomarki, ker se pomensko in oblikovno lepo vključujejo v simboliko ovitka. Tega lahko štejemo med najbolj uspele, kar jih je naše društvo izdalo. Nekaj primerkov je bilo opremljenih tudi z znamko sv. Barbare, zaščitnice rudarjev. Žal teh znamk iz serije ob 500-letnici hrastoveljskih fresk ni bilo moč dobiti v zadostnem številu. Priložnostni žig je imel v sredini upodobljeno staro knapovsko svetilko ripsovko. Pošta 65280 Idrija ga je uporabljala 31. maja 1990, ob simpoziju pa je bil v uporabi tudi na začasni poštni stojnici pred Filmskim gledališčem na "Starem placu". Stojnico iz jelovih brun in rudarskega "hunda" so nalašč za ta dogodek postavili delavci RŽS. Poleg poštnih storitev smo društveni člani na stojnici prodajali filatelistični material.

Kot rečeno, je bila večina aktivnosti posvečena promociji idrijskih znamk. Že sredi leta 1989 je društvo predlagalo Odboru za 500-letnico Idrije naj pripravi reklamni vložek k strojnemu poštnemu žigu. Z njim bi v jubilejnem letu opremljali vse poštne pošiljke z domače pošte. Predlog z obrazložitvijo in tehničnimi napotki je Odbor pravočasno prejel, vendar je jubilejno leto teklo brez tega obeležja. Prvi osnutek za flam (reklamni vložek), ki ga je odbor poslal Podjetju za PTT promet Nova Gorica v odobritev, je bil zaradi tehničnih pomanjkljivosti zavrnjen. Odbor je pooblastil FD Idrija, da samo poskrbi za izvedbo novega. Po poštnih tehničnih navodilih ga je oblikoval naš stalni sodelavec g.Nande Rupnik. Tokrat je bil osnutek sprejet. Pošta v Idriji ga je začela uporabljati 29. maja 1990. Flam predstavlja stiliziran idrijski grad z napisom "Idrija, 500 let". Širok je 16 mm, dolg 48 mm in montiran v žigosni stroj SECAP.

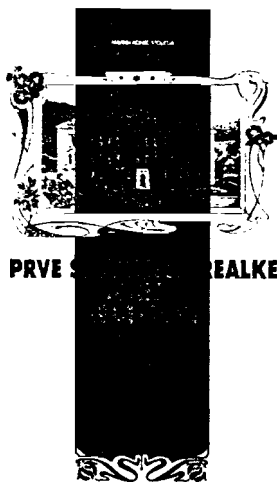
Nadaljevanje kronike prihodnjč

Niko Jereb

Joseph Mrackh Marckscheider
in Idria 1709 - 1786

fd Idrija št. 10

FD.IDRIJA ŠT.11

Založil: Izvršni odbor Filatelističnega društva Idrija. Naklada: 150 izvodov.

Žiro račun: 52020-678-65581.

Uredniki: Nikolaj Jereb, Vojko Rejec, Franci Jereb. Lektor: Janez Kavčič, prof..

Na podlagi mnenja Republiškega komiteja za kulturo št. 4210-607/88 av z dne 13.12.1988 spada glasilo "FILATELIST" med proizvode, ki so oproščeni plačila temeljnega in posebnega davka od prometa proizvodov.